

Rujsz Edit és Nagyszentpéteri Miklós a Mokkában (Molnár Kata felvételei)

Mokka

Zene: Paolo Conte. Asszisztens: Nicolas Maye. Próbavezető balettmester: Fajth Blanka. Jelmez: Bartha Andrea. Világítás, koreográfia: Myriam Naisy.

Táncosok: Pongor Ildikó/Weisz Sára, Végh

Krisztina/Juratsek Julianna, Rujsz Edit/Volf Katalin, Castillo Dolores/Bácskai Ildikó, Soós Erika/Antal Tünde, Gyarmati Zsófiaⁿ enekei Marianna, Gulácsi Agnes/Pente Antónia, Kovács Eszter/Sulyok Agnes, Fajth Blanka/Detvay Zsuzsa, Cserta József/Szakács

Attila, Nagyszentpéteri Miklós, Kun Attila/Delbó Balázs, Solti Csaba/Liebich Roland, Turi Sándor/Nagy Tamás, Erényi Béla/Várkonyi Zoltán, Balogh András/Egerházi Attila, Rotter Oszkár/Tóth Richárd.

ENYEDI SÁNDOR: RIVALDA NÉLKÜL NÉZD MEG AZ ENYEDIBEN BENNE VAN!

A hazai nagy kiadványok összeomlását a lexikonkiadás különösen megsínylette. A lexikonok összeállítása, szerkesztése, kiadása és az anyag naprakészé tétele olyan pénzügyi és személyi bázist követel, amellyel a kis létszámú, tőkeszegény - van egyáltalán a mai kiadóknak tőkéjük? - vállalkozások nem rendelkeznek. Bár számos kiadvány címében ott a „lexikon” elnevezés, közülük csak keveset lehet tartalmát megismerve is lexikonnak nevezni.

Enyedi Sándor Rivalda *nélkül* című színházi lexikonának tanulságos bevezetőjében igyekezett alaposan, minden körülményre kitekintve megindokolni egyszemélyes vállalkozását. Sorra vette a hazai színházi lexikográfia szinte valamennyi művét, elemezte az 1994-ben megjelent *Magyar színházművészeti lexikon* (Akadémiai Kiadó, főszerkesztő Székely György) hibáit, hiányosságait, felületességeit. Egyről azonban hallgat az előszó. Arról, hogy

a legelső nagyszabású munkát is egyetlen ember kutatói tevékenysége alapozta meg. Erődi Jenő ügyelő volt az, aki az 1929-1932 között, Schöpflin Aladár szerkesztésében megjelent *Magyar színházművészeti lexikon* adatbázisát rendszerezte. Erődi így vallott munkamódszérééről: „A Nemzeti Múzeum törzsvendége lettem. A munkabeosztást előbb valóságos stúdió tárgyává tettem. Mindenekelőtt a kutatás speciális tudományával kellett megismerkednem.” Erődi átnézte és kicédulázta Váli Béla és Bayer József összefoglalásait, az Incze Henrik-féle *Színházi lexikon*t, amely 1908-1913 között a *Magyar Művészeti Almanach*-ban jelent meg. Visszakereste az utalásokat, s maga is átnézte a sajtótermékeket, a Magyar Hírmondó, Magyar Kurir, Hazai és Külföldi Tudósítások, Honművész, Honderű, Regélő, Hölgyfutár, Fővárosi Lapok, Pesti Hírlap és több vidéki lap hasábjait. „Ezenkívül még

sok száz és száz lapból jegyezgettem, de nem hagytam figyelmen kívül a régi színházi zsebkönyveket, színlapokat, kéziratokat, szakönyveket, sőt a gyászjelentéseket sem. [...] jegyzeteket készítettem az Országos Színészegyesület emlékeiről is, és hogy lehetőleg eredeti jegyzeteim is legyenek: közel háromszáz ismertebb nyugdíjas színész életrajzát sikerült megkapnom. De felhasználtam magánjegyzeteimet is, amelyeket 1899 óta naponta gyűjtök. [...] Es hogy hozzáértő és e téren elismert nevű egyén kritikai hozzászólását is megismerhessem, összekötöttembe jutottam néhai Rakodczay Pállal, az ismert színészi szakíróval, aki munkámat sok újfajta útmutatással gazdagította, azonkívül halálos ágyán rám testálta egy megkezdett lexikon anyagát és teljes színlapgyűjteményét is, melyek szintén jó szolgálatot tettek munkámnak. Legyen áldás emlékéen!” (*Magyar színházművészeti lexikon*, I.

Budapest, 1929. 6-7.)

Hogy miért idéztem Erődi sorait ilyen hosszan? Csupán azért, mert a lexikonkészítők, lexikonírók munkamódszere azóta is alig változott. Jó, jó: közben feltalálták a számítógépet. De az alap kutatások elvégzése máig várat magára, s azokat ugyanolyan vagy hasonló módszerrel kellene elvégezni, mint Erődi tette.

A színházi lexikonok összeállítását alapvetően megnehezíti az a tény, hogy ebben a művészeti ágban sok művész folyamatos jelenléte viszonylag rövid ideig tart. Mire a kortárs lexikonok, ki kicsodák regisztrálnák őket, többen már el is tűnnek a közönség szeme elől. A színész pedig csak rivaldafényben állva érdeklí a publikumot.

Amikor új lexikon készül, a szerkesztők a régiekre támaszkodnak a címszólista felvételénél. Akiket a fentebb említett, 1929-1931 között kiadott Schöpflin-féle *Magyar színművészeti lexikon* nem tartalmazott, azokat semmi sem menti meg a feledés homályától. Viszont tudomásul kellene venni, hogy azoknak az adatsorát, akiket ebből a lexikonból ismerünk, nem érdemes rendre újraközölni, a feleslegesen kiadott és terjesztett lexikonok helyett inkább ezt kellene CD-ROM formában hozzá-férhetővé tenni. (Társbérletben akár a Németh Antal-féle 1930-ban kiadott *Színházi lexikon*.) Készülhetne továbbá - külföldi mintákra - olyan színészeletrajz-mutató, amely valamennyi lexikonunkat összegezné. S be kellene vonni ebbe a regiszterbe a múlt században kiadott, társulati névsorokat tartalmazó színházi zsebkönyvek adatait...

Hogy nem a magányos lexikonírás ideje köszöntött ránk az informatikai robbanás korszakában, az - remélem - nem szorul magyarázatra. Nemzeti életrajzi adatbázis elkészítésére kellene összpontosítani az erőket, tudomásul véve, hogy a lexikonkiadás, a lexikonkészítés nem kiadói privilégium; ellenkezőleg: tudományos feladat. Bár manapság mindenki lenézi a pozitívizmust, s más izmusokat követ, egyről azonban nem szabadna megfeledkezni: a színháztörténetben neopozitívizmusra lenne szükség ahhoz, hogy valaha - akarjuk-e egyáltalán? - szintézist teremthessünk.

Enyedi Sándor kötetének legnagyobb újdonsága éppen egy neopozitivistának minősíthető, bátor tetteből ered: a szerző nyolcvanegy szócikkben nyolcvanegy város színháztörténeti múltját összegezte. A színháztörténet-írás korai megnyilvánulásai között szép számmal találhatók helytörténeti munkák, amelyek egy-egy város színházi adatait tartalmazzák. Ezek a monográfiák aztán -- ahogyan a város kulturális életében módosult a színház szerepe - csaknem teljesen eltűntek; a megkezdett kutatásokat nem folytatta senki. Sok az olyan, állandó színház-épülettel vagy játszóhellyel rendelkező város, amelynek színháztörténetéről sohasem készült összefoglaló. A Schöpflin-féle lexikon ezeket a városokat rendre bemutatta, míg az Akadémiai Kiadó legfrissebb színházi lexikonában csak a jelentősebbekről található - sokszor másodlagos forrásokra támaszkodó - szócikk.

Enyedi Sándor lexikona ezzel szemben minden „határon túli”, a történeti Magyarország területéhez tartozott város és régió színháztörténetét ismerteti; ekként újabb és újabb adatokkal, nevekkkel, színjátékcímekkel, színjátéktípusokkal gazdagítva a magyar színháztörténet adatbázisát. Enyedi vérbeli kutatóként, az

erdélyi magyar színháztörténet egyes fontos eseményeinek újraírójaként tisztában van azzal, hogy a lényegtelennek tűnő adatok egy-szer még fontosak lehetnek... Ezért nincs semmi különös abban, hogy könyve eldugott településekre vetődő színésztruppok tagjait is név szerint felsorolja, s olyan előadások címére utal, amelyekről a fennmaradt színlapokon kívül semmi sem tudósít.

A személyi részben viszont a szerzőnek nagyobb önfegyessel kellett volna tárgyához közelítenie. Nyilvánvaló, hogy az 1994-ben kiadott lexikon kiegészítése, hiányainak pótlása kézenfekvő volt a számára, de az is, hogy csupán ezekkel a szócikkkel nem lett volna érdemes a kiadásba belevágni. Hogy a hibajavítás miért nem kapott nagyobb hangsúlyt a kötetben, nem egészen világos. Mint ahogyan az sem, hogy miért nem használta fel a javítás során Enyedi *a Magyar színházművészeti lexikon* adatait. Közli például Bellák Miklós pontos halálzási dátumát; de kínosan ügyel arra, ne hogy átvegyen valamit a Székely-féle kötetből. Ennek az olvasó issza meg a levét, mert azt ugyan Enyedinel megtudja, hogy Bellák 1938-ban a Komédia rendezője volt, de hogy 1951-től 1961-ig a Vidám Színpad tagja, azt már nem!

Bár a lexikon alcíme jelzi, és a kötet bevezetőjében maga a szerző is utal arra a törekvése, hogy a határon túli, a kisebbségi és az emigráns színjátszás lexikonát kívánja közreadni, a címszavak egy része ennek éppen ellenkezőjét mutatja. Nem azt kifogásolom, hogy mások is szerepelnek a lexikonban, hanem azt, hogy nem teljes, nem kerek egész. Nem teljes mint hibajegyzék, de úgy sem teljes mint az emigráns, a kisebbségi, a határon túli színjátszás lexikona. Használni kizárólag *a Magyar színházművészeti lexikkal* együtt lehet.

A személyi rész összeállítása mégis sokatmondó. Részben azt mutatja, hogy a XX. század végén kik érezték még magukat magyar színésznek a nagyvilágban, és jelentkeztek a lexikon szerkesztőjének felhívására. De azt is mutatja ez az összeállítás, hogy Enyedi Sándor kiket tart fontosnak a névtelenek, elfeledettek közül, s megfordítva: kiket ismer, kiknek a nevével találkozott kutatásai során. Talán nem szorul bizonyításra, hogy még jó néhány kötetnyi összeállítást lehetne elfeledett színházművészekből kiadni. A vidéki színjátszók alig-alig tudtak a névtelenségből és elfeledettségből kitörni. Az államosításig nincs a köztudatban egyetlen olyan színművész sem, aki kizárólag vidéki évekkal a háta mögött vált „halhatatlanná”. A színháztörténész lexikonkészítő érzi ennek a felemás helyzetnek a tarthatatlanságát

ezért igyekszik minél több vidéki színművészt lehetőleg teljes adatsorral bemutatva a feledéstől megmenteni. Ez a küzdelem egyenlőtlen. A vidéki színjátszás feneketlen kútjából minden merítéssel újabb és újabb nevek kerülnek felszínre - azonban viselőjük kilétét legtöbbször nem lehet kinyomozni. Az 1994-ben kiadott lexikon korszakszerkesztőjeként a címszófelvételnél átnéztem több vidéki társulat bemutatkozó plakátját, hogy legalább a vezető művészekről sírjunk szócikkeket. Az eredmény lesújtó volt: adathiány miatt szinte valamennyi így felvett művészt ki kellett hagynunk a kötetből. Hiába a hangyaszorgalom, a vasakarát, sokszor nem segít semmi, csak a vakszerencse. Éppen ezért minden színházi le-

S tegyük hozzá, az adatok egy részének összegyűjtésében sem lehet a bevált lexikonírói receptet követni.

Petrovics Szvetiszláv kimaradt az 1994-ben szerkesztett kötetből. En sem tartottam fontosnak, hogy a kiváló filmszínész színházi lexikonban szerepeljen. Bikich Gábor elmarasztalt érte, ám egyúttal azt is elmondta, hogy Petrovics - bár mindenütt Újvidéket írnak - valójában Sívácson született. Ezt magától Petrovics Szvetiszlávól tudta meg, akivel együtt dolgoztak a Szabad Európa Rádió magyar adásában.

A film és a színház kapcsolata a lexikon-szerkesztésben felettébb kényes. Amikor *a Magyar színházművészeti lexikon* tervezése folyt, még úgy hírtelt, hogy filmlexikon külön készül - ma már nyilvánvaló, hogy fel kellett volna vennünk legalább azokat a művészeket, akik színpadon is szerepeltek. S be kell látnunk, hogy a színészek, rendezők életrajza csak fontosabb filmjeik felsorolásával teljes.

Enyedi Sándor Esterházy Agnes életrajzában, sajnos, elkövetett néhány apróbb pontatlanságot, amelyek a (sajtó)hibás vagy hiányos források következményei. A lexikoníró ugyan jól tudja, hogy a kéziratokat a szedő unostalan félreolvassa, mégsem ellenőrizheti sehol, hogy valójában nem Walter Hackett *a Kémkedés (Spionage)* című dráma szerzője, hanem Walter Hackett. De azt is elég körülményes kideríteni, hogy Shakespeare *Troilus és Cressida* című drámájának premierje a Deutsches Theaterben 1927. szeptember 13-án volt. Azaz egyetlen forrás mégis rendelkezésre áll: Heinrich Huesmann 1983-ban Münchenben megjelent *Welttheater Reinhardt* című könyve, amely valamennyi Reinhardt-produkció teljes adattárát közli, ezáltal fehéren-feketén bemutatja a magyar művészek „reinhardtí” karrierjét is.

A saját magam és Enyedi Sándor védelmében egy kiragadott példával talán érzékeltetni tudom, hogy milyen nehéz a színházi lexikon szerkesztőjének a dolga. Enyedi Putty Liát is felvette a kötetbe, akinek pontos születési dátumát nem ismerte, mégis adatgazdag, a teljes életpályát bemutató szócikket közölt a korán elhunyt némafilmsztárról. Enyedi nem tudta, nem tudhatta - a könyv címe után hogyan is sejtette volna -, hogy Margócsy József *Utcák, terek, emléktáblák* címmel 1997-ben Nyíregyházán megjelent műve többek között Putty Lia anyakönyvből vette adatait is rejt: a színész 1896. január 10-én „egy zempléni kisközségben” született, Putty Gyula testőrtiszt és Hoyos Mária grófnő gyermekeként. De én sem tudtam ezt az adatot egy készülő francia lexikon számára elküldeni, hiszen csak nemrégiben, véletlenül találkoztam a kiténő helytörténeti munkával.

A kiragadott példák az alap kutatások elvégzésére, összehangolt munkára, a magyar nemzeti életrajzi adatbázis megteremtésére ösztönöznek. Sajnos nem elegendők arra, hogy a kortárs színházművészet alkotóit is meggyőzzék: *a* szakszerűen szerkesztett, korszerű adathordozón megjelenő, frissíthető, megbízható, adatgazdag lexikon kiadása im-

Budapest, Teleki László Alapítvány, 1999

GAJDÓ TAMÁS